

Hümayun muğamının instrumental variantlarının müqayisəli təhlili

Yusifova Səadət (ADMİU)

Fakültə: Musiqi sənəti

İxtisas: etnomusiqişünaslıq

Kurs: II

**Elmi rəhbər: Sənətsünaslıq üzrə elmlər doktoru,
professor Ceyran Mahmudova**

Azərbaycan musiqişünaslığında muğamların müxtəlif aspektlərdən araşdırılmasına geniş yer verilir və bu sahədə böyük nəticələr də əldə edilib. Amma hələ tədqiqini gözləyən məsələlər də az deyildir. Elə az araşdırılan problemlərdən biri də muğamların müqayisəli təhlilidir. Bizim tədqiqat işimiz Hümayun muğamının instrumental variantda (tar və qarmon ifaçılarının ifasında) müqayisəli təhlilinə həsr olunmuşdur.

Azərbaycan muğamları mürəkkəb formaya, dərin fəlsəfəyə, orjinal melodikaya və intonasiya köklərinin müxtəlifliyinə malikdir. Hal-hazırda ifa olunan muğamlar XIV-XV əsrlərdə müxtəlif muğamların şöbə və yaxud guşəsi kimi tanınıb (məsələn, “Çahargah”, “Segah” muğamları), bəzi muğamlar isə (“Üşşaq”, “İraq”, “İsfahan”, “Hüseyni”) XIII-XIV əsrlərdə dəstgah formasında ifa olunsada, indi hər hansı bir muğamın (“Üşşaq”, “Hüseyni”, “Əraq”- “Rast” muğam ailəsinin, “Hicaz”-“Şur” muğamının, “İsfahan” isə “Bayatı-Şiraz” muğamının) şöbəsidir. Belə muğamlardan biri də XIV-XV əsrlərdə Şərq xalqlarının musiqisində 24

şöbədən birinin adı olan “Hümayun” muğamıdır. “Hümayun” fars kəlməsi olub (ونيهما) bir neçə mənanı ifadə edir. 1) uğurlu, səadətli, mübarək; 2) şaha məxsus; 3) Azərbaycan klassik muğamlarından birinin adıdır. Yeddi əsas muğamlarımızın içərisində Hümayun muğamı az ifa və tədqiq olunduğuna görə dissertasiya işimizin mövzusu aktualdır.

Hümayun muğamı yeddi əsas muğamlar içərisində “Bərdaştı” olmayan muğam idi və uzun illər də bu qaydada ifa olunurdu. Bərdaşt şöbəsi K.Əhmədov tərəfindən Hümayun muğamına daxil edilmişdir və hal-hazırda bu qaydada ifa olunur. Tar və qarmon ifaçılarının ifasında Hümayun muğamı Radio və televiziya fondunun arxivindən əldə edilərək, oxşar və fərqli cəhətləri müqayisə olunaraq təhlil edilmişdir.

Hümayun muğamının lent yazılarından əldə etdiyimiz nəticəyə görə, Hümayun muğamının Bərdaşt şöbəsinin digər muğamların bərdaşt şöbəsidən fərqli cəhəti burada 3 dəyənəcəyə pərdənin mövcud olmasıdır (“re bemol”, “do”, “si bemol”). Bərdaşt şöbəsinin cümlələrinin sonluğu (I cümlə) “re bemol”, (II cümlə) “do”, (III cümlə) “si bemol” pərdələridir və kadensiyada yenidən “re bemol” (bəmdə) pərdəsinə gəlib həmin pərdədə tamamlanır.

Məruzədə Hümayun muğamının müstəqil növü olan “Qafqaz Hümayunu”nun (ona “Rast Hümayunu” da deyilir) tarixi-nəzəri problemləri də işıqlandırılmışdır.

Eyni ədəbi mətnlərin müxtəlif bəstəkarların romans yaradıcılığında təzahürü

Ağayeva Çinarə (BMA)

Fakultə: Musiqi tarixi və nəzəriyyəsi

İxtisas: musiqi tarixi

Kurs: II

Elmi rəhbər: professor, sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru, əməkdar müəllim Ülviyyə İmanova

Eyni ədəbi mətnlər müxtəlif dövrlərdə və ölkələrdə yaşamış bəstəkarların yeni əsərlərinin yaranmasında ilham mənbəyi olmuşdur. Bunlara nümunə olaraq musiqili səhnə əsərləri, proqramlı simfonik əsərlər, vokal instrumental və instrumental əsərlərin adını çəkməyə bilərik. Eyni bir mövzu hər zaman müxtəlif bəstəkarların diqqət mərkəzində olub və həmişə də olacaq. Yalnız Azərbaycan musiqisində deyil, türk dünyasında və ümumiyyətlə, dünya musiqisində eyni mövzuya müraciət edən bəstəkarlara rast gəlirik. “Leyli və Məcnun”, “Koroğlu”, “Romeo və Cülyetta”, “Faust” və s. kimi əsərlər buna nümunədir.

Bizim tədqiqat işimiz eyni ədəbi mətnlərin müxtəlif bəstəkarların romans yaradıcılığında təzahür etməsinə həsr olunmuşdur. Eyni məntlərin müxtəlif dövr bəstəkarların yaradıcılıq axtarışlarında yer alması dedikdə, bu, tədqiqat baxımından olduqca maraqlıdır. Çünki eyni mətn müxtəlif musiqi versiyalarının ərsəyə gəlməsinə səbəb olur. Burada tam təkrardan bəhs etmək qeyri-mümkündür. Ona görə də, hər bir bəstəkarın fərdi yanaşmasından geniş şəkildə söz açmaq

olar. Həmçinin bəstəkarların fərdi yanaşmasına onların yaşayıb - yaratdığı tarixi dövrün istər yaradıcılıq baxımından, istərsə də, ictimai-siyasi cəhətdən təsiri danılmazdır. A.V.Lunaçarskinin qeyd etdiyi kimi, əsərlərin yarandığı tarixə sosialoji prizmadan yanaşılmalıdır. Məhz bu mürəkkəb kəşifmə nöqtəsindən edilən təhlil həmin bəstəkarın və onun əsərinin əhəmiyyətini, musiqinin ümumi inkişafındakı yerini tam başa düşməyə açar ola bilər.

Eyni ədəbi mətnlərin müxtəlif bəstəkarların romans yaradıcılığında təzahürü adlı tədqiqat işimizdə A.S.Puşkin şeirləri əsasında yaranmış, məşhur bəstəkarların daha çox ifa olunan vokal əsərləri yer alır. Məqsədımız təhlil etdiyimiz romanslarda hər bir bəstəkarın özünəməxsus ifadə üslubunu, yanaşma tərzini və onların oxşar və fərqli xüsusiyyətlərini göstərərək vahid elmi iş daxilində toplamaqdır.

Dissertasiya işimizin ilk hissəsində A.Puşkin mətnləri əsasında Azərbaycan və rus bəstəkarlarının musiqili səhnə əsərləri, vokal instrumental və instrumental əsərlərindən söz açmışıq. A.S.Puşkinin anadan olmasının 200 illiyi ilə əlaqədar çoxsaylı əsərlərin yaranması üçün əlverişli şərait yaranmışdı. Bu əsərlərin sırasında həmçinin azərbaycanlı bəstəkarların da yazıb yaratdıqları var. Rus musiqisinin ilk klassik bəstəkarı olan M.İ.Qlinkanın yaradıcılığından başlayaraq, iyirminci əsrin görkəmli bəstəkarlarının adları və əsərləri burada öz əksini tapır.

Tədqiqat işimizin ikinci hissəsində isə eyni mətnlər əsasında müxtəlif bəstəkarların kamera vokal əsərləri müqayisəli şəkildə təhlil olunur.

Ərtoğrul Cavidin Azərbaycan musiqi folklorşünaslığında rolu

Hüseynova Nuranə (AMK)

Fakültə: Musiqi tarixi və nəzəriyyəsi

İxtisas: musiqi tarixi

Kurs: II

Elmi rəhbər: Sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Əfsanə Babayeva

Dövrünün vətənpərvər oğlu, bəstəkar, şair, dramaturq, ədib, folklorşünas Ərtoğrul Hüseyn Cavid oğlu Rəsizadənin (22.10.1919 - 14.11.1943) milli musiqi elminin inkişafında folklorşünaslıq fəaliyyətini müəyyənləşdirmək bu gün xüsusi aktualıq kəsb edir.

Çox qısa ömür sürən (24 il) Ə.Cavidin bu qısa zaman ərzində folklorşünaslıq fəaliyyəti olduqca məhsuldar və səmərəli olmuşdur. Məhz yaradıcılığının bu istiqamətində Ə.Cavidin elmi biliyi, dünyagörüşü və bacarığı özünü parlaq göstərmişdir.

Bizim işimizdədə Ə.Cavidin Bülbülün rəhbərliyi altında Elmi-Tədqiqat Musiqi Kabinetində işlədiyi müddətdə folklorşünaslıq fəaliyyəti, burada apardığı və yerinə yetirdiyi işlərin nəticələri əksini tapmışdır. Ümumiyyətlə, Ə.Cavidin folklorşünaslıq fəaliyyəti haqqında uzun zaman heç bir məlumat verilməmişdir. Onun topladığı, üzərində çalışdığı, nota saldığı unikal xalq musiqi nümunələri (təsnif və rənglər, Masallı folkloru və s.) arxivlərdə saxlanılmış və uzun illər nə məlum olaraq qovluqlarda "gizləndilmişdir".

Bunu nəzərə alaraq biz qarşımıza aşağıdakı vəzifələrin həllini qoymuşuq:

- Ərtoğrul Cavidin yaradıcılıq fəaliyyətinin Azərbaycan musiqi folklorşünaslığının təşəkkülü və inkişafı kontekstində öyrənilməsi;

- Ərtoğrul Cavidin Elmi-Tədqiqat musiqi Kabinetində çalışdığı müddətdə (1939-1942-ci illər) folklorşünaslıq fəaliyyətinin əsas aspektlərinin müəyyənləşdirilməsi;

- Ərtoğrul Cavidin folklor materiallarına verdiyi rəylərin əhəmiyyətinin göstərilməsi;

- Ərtoğrul Cavidin nota saldığı musiqi folkloru nümunələrinin təhlilinin aparılması və s.

Musiqi Kabinetində çalışdığı zaman Ə.Cavid xanəndə Cabbar Bağdadbəyovun ifasından "Bayatı-kürd", "Segahın mübərriqəsi", "Zəminxara", "Şüştər" və s. təsnifləri nota köçürmüş, unudulmuş Masallı xalq mahnılarından - "Hökmü rəvan", "Nar atdılar", "Qadan alım", "A dağlar", "Hay hey", "Xub oyna", "Şal alan", "Ay nənəm də qurban", "Mənim olasan yar", "Sallan gülüm" və s. nota salaraq onlara yeni həyat bəxş etmişdir.

O, müxtəlif folklor mətnlərini müfəssil araşdırdıqdan sonra onlar haqqında öz rəyini və iradlarını bildirmişdir. Bura: I- Azərbaycan adət-ənənələri; II- Azərbaycan klassik musiqi mətnləri; III- Azərbaycan dastanları; IV- Azərbaycan aşıq şeirləri; V- "Balaban məktəbi" dərsliyinə verilən rəylərin tərcüməsi və protokolların hazırlanmasında iştirakı və s. aiddir.

Ə.Cavidin rəy verdiyi materiallar arasında XIX əsrin ikinci yarısından etibarən Azərbaycanın müxtəlif bölgələrinin (Gəncə, Xızı, Bakı, Şəki, Dərbənd) toy mərasimlərinin keçir-